

УДК 329 : 331.105.44

О. Л. Тупиця

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ВЗАЄМОДІЯ ПРОФСПІЛОК ТА ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ: ТРАДИЦІЇ ТА ТЕНДЕНЦІЇ НАУКОВОГО ВИВЧЕННЯ

Присвячено розгляду тенденцій вивчення взаємовпливу профспілок та політичної системи в сучасній науковій літературі. Проаналізовано ключові розбіжності у методологічних підходах, які виникли в межах провідних соціально-гуманітарних парадигм.

Ключові слова: профспілки, політична система, політичні інститути, історичні дослідження, радянський період.

Посвящена рассмотрению тенденций изучения взаимовлияния профсоюзов и политической системы в современной научной литературе. Проанализированы ключевые расхождения в методологических подходах, которые возникли в пределах ведущих социально-гуманитарных парадигм.

Ключевые слова: профсоюзы, политическая система, политические институты, исторические исследования, советский период.

The article is devoted to the consideration of tendencies of study of mutual influence of trade unions and political system in contemporary scientific literature. Key divergences in methodological approaches which arose up within the leading socially-humanitarian paradigms were analyzed.

Keywords: trade union, political system, political institutes, historical researches, the Soviet period.

Постановка проблеми у загальному вигляді полягає в тому, що сучасний розвиток політичної науки характеризується пошуком нових методологічних підходів та нових предметних сфер, що мають забезпечити комплексне відображення мінливого політичного світу сучасності. Одним з провідних напрямів подібного розвитку слід вважати удосконалення поняття політичної системи, яке в умовах постмодернізації суспільства набуває нового значення. Дієвим засобом розкриття нової сутності політичної системи є дослідження значення та ролі нетрадиційних політичних інститутів та явищ, що перебувають на межі власне політики та її соціального оточення. Серед подібних предметів дослідження, що відкривають нову перспективу політичного життя, доповнюють державо- та владоцентричну орієнтацію політичної теорії відображенням неформальних зв'язків суспільства та політики, виокремлюються громадські організації та рухи, групи інтересів, маргінальні соціальні спільноти, етнічні меншини та профспілки. Вивчення політичної ангажованості професійних об'єднань наближає дослідників до розуміння основних варіантів розвитку не тільки окремих суспільств, але й світу в цілому. В першу чергу, це стосується перспектив формування світового громадянського суспільства як альтернативи елітарній та непрозорій практиці наднаціонального політичного управління, спрямованого на розподіл світових ресурсів з боку транснаціональних корпорацій. Разом з тим актуальність дослідження політичної активності профспілок обґрунтовується специфікою політичного розвитку окремих країн, що характеризується зростанням ролі маніпулятивного медіа-компоненту політико-комунікаційної підсистеми політичної системи, втратою ефективності політичними партіями як інститутами представництва соціальних інтересів, відривом елітарних верств від мас та зниженням політичної активності населення. Професійні спілки виступають однією з найбільш потужних форм соціальної та економічної організації суспільства, що має тривалу історію взаємодії з політичними силами, дер-

та громадськими організаціями як базовими компонентами політичної системи. Для них є характерним високий ступінь мобілізаційної спроможності в відстоювання найістотніших інтересів громадян: соціальних стандартів та праці. Саме завдяки цим якостям профспілки мають шанс повернути до політичної системи орієнтованість на потреби та підтримку суспільства, подолати явища аномії та деструктивного політико-комунікаційного впливу, змусити державу та політичні сили опікуватися реальними, а не фантомними проблемами. Особливо актуальним розкриття політичного потенціалу профспілок є в умовах трансформаційних суспільств, до яких належить і сучасна Україна. В таких умовах політичний процес ще не набув сталих форм, прийняття важливих політичних рішень не має публічного та правового характеру, основна маса населення є відстороненою від впливу на дії влади через нерозвиненість громадянського суспільства. Профспілки в цих умовах можуть істотно динамізувати процеси демократизації, залучаючи населення до боротьби за базові права та краще життя, перетворюючись на важливого гравця в межах вироблення державної соціальної політики. Здійснення цього сценарію потребує визначення основних особливостей сучасного стану профспілок в Україні й світі, наявних ресурсів його зміни та кінцевого пункту перетворень у вигляді такого статусу профспілок у політиці, який би відповідав їхній суспільній вазі.

Актуальність теми наукового вивчення політичної участі організацій трудових підсилюється недостатнім рівнем уваги дослідників до проблеми взаємодії профспілок та політичної сфери. Попри наявність окремих досліджень із висвітлення участі об'єднань працівників у політичному процесі, виконані в останні періоди та в умовах різних країн, поза увагою дослідників залишився аналіз наявних взаємодій профспілок та основних компонентів політичної системи. Більшої уваги потребує встановлення специфіки функціонування політичної системи та профспілок в умовах суспільства, що трансформується, а також визначення ролі та місця профспілкового руху у глобальній політичній системі майбутнього.

Серед останніх публікацій, в яких започатковано розв'язання проблеми та на які спирається автор, провідне місце посідають роботи Н. Подшибякіної [45], О. Порфімовича [47], В. Ф. Цвиба [60], а також колективна монографія Інституту політичних та етнонаціональних досліджень за редакцією Ф. Рудича [46]. В них, відповідно, встановлені основні напрями тлумачення профспілок як соціальних інститутів [45], визначені роль та місце профспілок у теоретичному обґрунтуванні соціального партнерства [47], здійснено всебічний аналіз підходів до вивчення позиції профспілок у громадянському суспільстві [60], обґрунтовано розширення участі громадських об'єднань сучасної України у політичному процесі як провідну тенденцію розвитку вітчизняної політичної системи [46]. Проте аналіз літератури щодо політичної ролі профспілок у сучасному суспільстві є далеким від вичерпного, що зумовлює потребу в окремих розвідках з цієї проблеми.

Метою статті є опис окремих аспектів вивчення політичної ролі профспілок у сучасній вітчизняній та зарубіжній літературі. Завданнями статті є визначення відмінностей між класичними та сучасними дисертаційними та монографічними дослідженнями.

Основний зміст. Перші спроби комплексного вивчення політичної ролі профспілок мали місце у роботах М. Вебера, Р. Міхельса. Вказані автори розглянули окремі особливості політичної ролі профспілок в умовах становлення масового суспільства. Роботи К. Маркса, К. Каутського, О. Рюлле, В. І. Леніна, Л. Д. Троцького відкрили перспективу політичної участі профспілок у контексті класової боротьби.

Серед зарубіжних робіт, що розглядають теоретико-методологічні та практичні аспекти функціонування профспілок як соціальних та політичних інститутів, виділяються дослідження Е. Дюркгейма [16], Т. Парсонса [43], Г. Спенсера [55, 56], Р. Мертонса [31], Д. Хоманса [59], Яна Щепанського [64] та ін.

Важливу роль у вивченні сутності й функцій соціальних інститутів відіграють праці вітчизняних учених М. Б. Глотова [8], М. С. Комарова [25], І. І. Леймана [27], Л. А. Седова [51]; С. С. Фролова [57] та ін. Особливий інтерес представляють праці соціологів В. Я. Саленко [50] та В. І. Башмакова [4], що розглядають профспілки як сучасний соціальний та політичний інститут перехідного суспільства.

Необхідно відзначити, що проблеми реформування профспілкового руху на сучасному етапі мають комплексний, міждисциплінарний характер, тому наукові дослідження в цій області в цей час ведуться у широкому спектрі. Так, російські дослідники М. В. Баглай [3], Ю. Е. Волков [7], А. Н. Крест'янінов [26] та ін. у своїх працях запропонували не тільки сьогодишнє бачення процесів, що мали місце в історії профспілкового руху, але й запропонували нові підходи до рішення актуальних питань розбудови профспілкового руху.

Переважно соціологічні аспекти проблеми реформування нової соціальної структури пострадянського суспільства, регулювання соціально-трудових відносин і питання участі профспілок у формуванні механізму соціального партнерства в умовах ринкової економіки розглядаються в роботах В. Н. Кисельова [24], В. Е. Можасова [37], В. І. Мітрохіна [32], Г. Є. Канаєва [22], В. Г. Смолькова [24], Г. Ю. Семігіна [52, 53], Т. Л. Фролової [58], С. А. Щеглової [63].

Ключовим проблемам розвитку профспілок як політичних інститутів, зокрема, ролі та місцю трипартизму та соціальних рухів у структурі громадянського суспільства, присвячені роботи російських вчених Т. В. Карпової [23], М. П. Ненашева [39], В. А. Грибанова [13].

Надзвичайно важливими для визначення ролі та місця профспілок у сучасній політиці присвячені праці вітчизняних вчених. Зокрема, істотні аспекти історичної взаємодії профспілок та політичних інститутів в Україні та в країнах сталої демократії розкриті в роботах О. М. Мовчан [36], В. М. Докашенка [15], І. А. Єремєєвої [17], О. Н. Нікіфорова [40], В. Л. Бойка [5].

Проте найбільш значний внесок у висвітлення проблем взаємодії профспілок та політики зробили українські політологи. Зокрема, у дисертаційних дослідженнях та монографіях, представлених на здобуття наукового ступеня в галузі політичних наук розглядаються питання ролі профспілок у визначенні соціальної політики держави (А. Сіленко [54]), впливу вітчизняних профоб'єднань на процес інституалізації соціального партнерства (Д. В. Неліпа [38]), окремі аспекти впливу соціально-трудових відносин на прийняття управлінських рішень державними органами (О. М. Шушпанніков [62]). Проте найбільш фундаментально на сучасному етапі розвитку української політичної науки проблеми політичної активності профспілок розглянуті у роботах В. Ф. Цвиха [60], який заклавав основи концептуалізації взаємин громадянського суспільства та профспілок. Завдяки його доробку проблема співвідношення політичного та соціального в сутності профспілок посіла одне з провідних місць у дослідницькому порядку денному сучасної української політології.

Проблема політичного призначення профспілок у наявній літературі розглядається у декількох контекстних площинах, що відповідають дисциплінарній належності досліджень, методологічним засадам та національній належності авторів. Одним з перших таких контекстів слід вважати вивчення механізмів раціональної бюрократії та логіки розвитку політичних організацій, здійснених, відповідно, М. Вебером та Р. Міхельсом.

Р. Міхельс стверджував, що розвиток кожної організації неминуче веде до олігархізації. На його думку, олігархізація – це наслідок не психологічних якостей, а організаційних вимог. Міхельс, наполягаючи на величезному значенні організації, відзначаючи, що вона політично необхідна для подолання дезорганізації, з іншого боку, стверджує, що будь-яка організація – держава, профспілка або політична партія – веде до виникнення олігархії й підриву демократії. Він формулює так званий «залізний закон олігархії». Суть закону полягає в тезі, що в будь-якій організації неминуче встановлюється панування керівної верхівки, влада деяких вибраних. Саме організація породжує владу вибраних осіб над

виборцями, тих, що одержали мандат над тими, що віддали мандат. Хто говорить організація, той говорить олігархія [35].

Другу важливу згадку профспілок як явища політики знаходимо у М. Вебера [6]. Для нього бюрократія означала зовсім не форму правління, а систему керування, здійснюваного на постійній основі спеціально підготовленими професіоналами відповідно до затверджених правил. Вебер вказував на те, що цей тип керування, хоч він і виник у таких бюрократичних державах, як Пруссія, ставав все більш домінуючим у всіх політичних системах та, більше того, в усіх організаціях, в яких управління здійснювалося у великому масштабі: на промислових підприємствах, у профспілках, політичних партіях та ін.

Таким чином, залучення профспілок до наукового обігу модерних політичних теорій відбувалося на основі їх стабільного статусу в масовому індустріальному суспільстві. Наукові соціологічні та політико-теоретичні дослідження другої половини XIX ст. розкривали істотні риси взаємодії профспілок та політичної сфери, спираючись на емпіричні спостереження та об'єктивний аналіз політичного процесу. Результати даних дослідів актуальні й для теперішнього часу. Разом з тим істотну конкуренцію науковим роботам становили політико-ідеологічно ангажовані праці, насамперед марксистського спрямування. У К. Маркса профспілки виступали «школою соціалізму», тому що в них наймані робітники кожен день ведуть боротьбу із капіталізмом. Ф. Енгельс називав профспілки «військовими школами для робітників». Цю лінію продовжували А. Бебель і А. Лабріола. В. І. Ленін також надавав профспілкам великого значення як у економічній, так і у політичній боротьбі. Він виступав проти нейтральності профспілок, наполягаючи на тому, що через них здійснюється розвиток найманих робітників як класу і їхня принципова повна організаційна самостійність.

Низка досліджень радянського періоду акцентує увагу на ролі радянських профспілок у забезпеченні економічного зростання та стимуляції трудової активності робочого класу. Роботи географічно охоплюють майже всі регіони СРСР та весь період його існування, дають уявлення про єдність підходів в управлінні роботою профспілок партійними органами. Про це, зокрема, свідчать роботи А. В. Гонтар [10] та Н. І. Горлач [11], в яких, відповідно, мова йде про участь профспілок України в організації й керуванні соціалістичним виробництвом, в боротьбі за здійснення ленинського плану побудови соціалізму, в роботі З. М. Грабцевич [12] йдеться про діяльність профспілок Білорусії з організації руху наставників на промислових підприємствах в 1970-ті рр.; робота М. А. Ізраїлова [21] розкриває діяльність профспілок Узбекистану в період завершення будівництва соціалізму, дисертація К. А. Алієва [2] досліджує діяльність профспілкових організацій Дагестану із підвищення ролі трудових колективів в умовах розвиненого соціалізму, дослідження Н. Д. Рагімова [48] вивчає боротьбу профспілок Азербайджану під керівництвом партії за відновлення нафтової промисловості у 1921–1925, в роботі М. Рахімова [49] досліджено роль профспілок Узбекистану в боротьбі за створення матеріальної бази комунізму у 1954–1965 рр. Далеко не повний перелік робіт свідчить, що профспілки на всій території СРСР залучалися до впровадження політичного курсу КПРС в економіці, виступали засобом інтенсифікації праці трудящих. Увага питанням захисту інтересів робітників, зокрема, забезпеченню відповідних умов праці та соціальному захисту у всіх вказаних дослідженнях та багатьох подібних їм приділялася лише побіжно. При цьому основний наголос робився на відповідності дій профспілок керівним настановам партії. Вказані тенденції свідчать про цілковиту й повну залученість профспілок до специфічної радянської політичної системи.

Другу важливу групу історичних джерел становлять дослідження, що вивчають профспілковий рух за межами СРСР та СНД. Політична складова в даних роботах продемонстрована більш наочно, оскільки в них дається оцінка політичним режимам, відмінним від радянського, профспілки розглядаються як один з компонентів світового робочого руху, авангардом якого виступають легальні та нелегальні ліві політичні сили. Серед подібних робіт слід відзначити

роботи Р. Давацовой [14], в якій мова йде про боротьбу двох течій у профспілковому русі ФРН в 1960–1963 гг., В. А. Зленка [19], в якій досліджуються основні проблеми й напрямки діяльності профспілок у соціально-економічному житті США, Ю. П. Іванова [20], яка вивчає профспілки й страйкову боротьбу в США під час Другої світової війни, М. В. Окішевої [41], що досліджує лігу профспілкової пропаганди як ліву меншість в американському профрусі (1920–1929), А. Б. Окуня [42], присвячену державі, монополіям й профспілкам у процесі становлення державно-монополістичного капіталізму в США (1917–1918), С. П. Перегудова [44], в якій увагу зосереджено на русі за ядерне роззброювання та ролі в цьому процесі лейбористської партії Англії (1957–1963), Л. С. Чернявського [61], в якій здійснюється дослідження політики профінтерну в колоніальних і залежних країнах у роки часткової стабілізації капіталізму 1924–1929 гг., Алі Ісмаїла Шаміде Огли [1], де вивчається робочий і профспілковий рух в Ірані у 1906–1953 рр. Особливу увагу привертають роботи, що вивчають латиноамериканську проблематику – це, насамперед дисертаційні роботи М. С. Лімпіаса [28], яка присвячена профспілковому руху в Болівії у 1952–1982 рр., С. А. Макеева [29], в якій розглядається проблема єдності профспілкового руху Мексики (в 1930-е рр.), Е. В. Макухіна [30], що досліджує боротьбу за єдність профспілкового руху в Чилі. В даних роботах, попри марксистсько-ленінську ангажованість, здійснено спроби оцінювання політичних процесів, зроблено аналітичні висновки, які загалом не властиві дослідженням, що здійснювалися на матеріалі СРСР. Зокрема, в даних роботах оцінюється успішність дій профспілок під час страйкових та виборчих кампаній, розглядаються умови консолідації та ідеологічної єдності профоб'єднань у різних країнах світу, дії влади, спрямовані на послаблення впливу профспілок та виключення їх з політичного процесу.

Окрему групу становлять історичні роботи пострадянського періоду, присвячені зарубіжним країнам. У них істотно послаблена ідеологічна упередженість, що походить від марксистсько-ленінської догматики, події аналізуються більш об'єктивно та змістовно. Така характеристика стосується, насамперед, роботи С. Г. Головки під назвою «Політика «нових торі» щодо тред-юніонів (1980–1990 рр.)» [9], Ф. І. Зендельбека «Німецька соціал-демократія та «вільні» профспілки в роки Веймарської республіки» [18] та І. А. Єремєєвої під назвою «Політика урядів Великобританії щодо профспілок у 50–80-ті рр. XX ст. (еволюція форм, методів, засобів)» [17].

Важливе місце у теоретичній розробці проблематики політичної участі профспілок належить сучасним історичним дослідженням. До групи вітчизняних робіт, що формують даний напрям належать, насамперед, дисертаційні та монографічні дослідження, виконані у другій половині 1990-х та на початку 2000-х рр. В українських працях, що вивчають радянський період, досягнуто значних результатів у виявленні специфічних особливостей політичних функцій профспілок за умов радянської державної структури. Зокрема, в роботі О. М. Мовчан [36] показано механізми контролю комуністичної партії та радянського бюрократичного апарату над профспілковими організаціями, проаналізовано особливості створення профспілок на принципах демократичного централізму. Особливості функціонування профспілок у політичній системі тоталітарної держави викладені також у роботі іншого українського історика В. М. Докашенка [15]. В цьому дослідженні увага автора звернена на аналіз «зрілого» періоду радянського тоталітаризму, за умов якого політична роль профспілок у радянській внутрішній політиці набула сталих форм.

Висновки. Таким чином, взаємини профспілок та політики як об'єктивний стан політичної реальності стають політологічною науковою проблемою задово до оформлення системної парадигми та пов'язані з активною участю профспілок у громадських та політичних рухах починаючи з середини XIX ст. В різні часи до теми політичної ролі профспілок зверталися дослідники, що належали до різних наукових шкіл та методологічних парадигм. Вивчення цієї теми до появи системної теорії політики мало, в основному, факультативний харак-

додатковий до соціально-економічного та соціально-філософського аналізу. Відсутності цілеспрямованого розгляду проблем профспілок, як окремого предмета дослідження, для наукового пошуку в царині політичної зумовленості профспілок була властива партійно-ідеологічна ангажованість, публіцистичний стиль викладу й висновків. До кінця XX ст. проблема залишалася порядною внаслідок переваги традиційних інституційних суб'єктів політики у впровадженні емпіричних методів у американській політичній науці. Виникнення політичної системи як такої знову не спонукала до самостійного вивчення профспілок як окремого явища політики. Лише початок XXI ст. зробив очевидною необхідність дослідження профспілок як суб'єктів взаємодії з політичною системою, оскільки традиційна політична роль профоб'єднань як партнерів політичних партій та громадських організацій, що не відповідає їх місії у трансформаційних суспільствах, де відбувається занепад традиційних політичних партій внаслідок медіатизації політики. Невизначеність відносин профспілок з політичною системою істотно звужує можливості прогнозування політичних процесів на далеку перспективу.

Перспективами подальших розвідок у напрямку, означеному даною статтею, слід вважати поглиблення аналізу становлення інституціональної системи сучасної України. Існування особливої пропорції між офіційними нормами, легітимними законами й неофіційними «правилами гри» вносить серйозні корективи в процес демократизації сучасної України. Замість збалансованої з погляду плюралістичного представництва соціальних інтересів політичної системи із соціальними демократичними інститутами ми маємо дещо інше: замість партій з функціями нерідко виконують лобістські угруповання; замість нормальних парламентських форм вираження різноманітних інтересів – квазикорпоративні асамблеї, не обтяжені турботою про потреби рядових виборців; замість «прозорого» процесу прийняття рішень адміністративними органами – повністю закритий від контролю процес бюрократичного перерозподілу суспільних ресурсів. Складна інституціональна система в Україні ніяк не може бути описана лише в офіційно-нормативному ракурсі без врахування домінуючих у ряді випадків корпоративно-бюрократичних правил гри. Планомірне відтворення цих «правил» може істотно модифікувати соціальний характер політичної системи, що формується, додати їй авторитарно-олігархічну й бюрократичну орієнтацію. Саме невизначеність кола реальних інститутів політики сучасної України створює для профспілкового руху в усіх його проявах можливість долучення до числа компонентів політичної системи, а не зовнішнього середовища.

Бібліографічні посилання

1. Али Исмаил Шамиде Оглы. Рабочее и профсоюзное движение в Иране в 1906–1953 годах : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02. – Ашхабад, гос. ун-т / Али Исмаил Шамиде Оглы. – Ашхабад, 1974. – 28 с.
2. Алиев К. А. Деятельность профсоюзных организаций Дагестана по повышению роли трудовых коллективов в условиях развитого социализма : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02. – Махачкал. гос. ун-т / К. А. Алиев. – Махачкала, 1974. – 34 с.
3. Баглай М. В. Конституционное право Российской Федерации: Учебник для вузов / М. В. Баглай. – М. : НОРМА, 2002. – 684 с.
4. Башмаков В. И. Изменения в экспертных оценках актуальности исследования социальных проблем труда (опыт мониторинга) / В. И. Башмаков // Социологические исследования. – 2005. – № 5. – С. 89–95.
5. Бойко О. Д. Суспільно-політичні трансформації в Україні (квітень 1985 – серпень 1991 рр.): історико-політологічний аналіз : дис. ... докт. політ. наук. – Інститут політичних та етнонаціональних досліджень НАН України / О. Д. Бойко. – К., 2003. – 474 с.
6. Вебер М. Избранные произведения / М. Вебер. – М. : Мысль, 1990. – 808 с.
7. Волков Ю. Е. Социальные отношения и социальная сфера / Ю. Е. Волков // Социологические исследования. – 2003. – Апрель. – № 4. – С. 34–41.

8. Глотов М. Б. Социальный институт: определение, структура, классификация / М. Б. Глотов // Социологические исследования. – 2003. – № 10. – С. 13–19.
9. Головка С. Г. Політика «нових торі» щодо тред-юніонів (1980–1990 рр.) : автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; Ін-т української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського / С. Г. Головка. – К., 1999. – 18 с.
10. Гонтар А. В. Участие профсоюзов Украины в организации и управлении социалистическим производством / А. В. Гонтар // Автореф. дис. канд. истор. наук. – Киев. гос. ун-т. – К., 1976. – 32 с.
11. Горлач Н. И. Борьба за осуществление ленинского плана построения социализма : автореф. дис. ... канд. истор. наук. Киев. гос. ун-т / Н. И. Горлач. – Донецк, 1972. – 24 с.
12. Грабцевич З. М. Деятельность профсоюзов Белоруссии по организации движения наставников на промышленных предприятиях в 1970-е года : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02; Минск. гос. ун-т / З. М. Грабцевич. – Мн., 1980. – 33 с.
13. Грибанов В. В. Профсоюзы и политика / В. В. Грибанов. – СПб. : Изд-во РГПУ, 2001. – 253 с.
14. Давацова Г. Борьба двух течений в профсоюзном движении ФРГ в 1960–1963 гг. : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02; Моск. гос. ун-т / Г. Давацова. – М., 1972. – 25 с.
15. Докашенко В. М. Профспілки і тоталітаризм: ілюзії та реалії 70-х – 80-х років / В. М. Докашенко. – Донецьк : Вид-во Донец. держ. ун-ту, 1999. – 356 с.
16. Дюркгейм Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм. – М. : Канон, 1996. – 432 с.
17. Єремєєва І. А. Політика урядів Великобританії щодо профспілок у 50–80-ті рр. ХХ ст. (еволюція форм, методів, засобів): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; Дніпропетр. нац. ун-т / І. А. Єремєєва. – Д., 2000. – 176 с.
18. Зендельбек Ф. Й. Німецька соціал-демократія та вільні профспілки в роки Веймарської республіки: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02; Харк. держ. ун-т / Ф. Й. Зендельбек. – Харків, 1995. – 184 с.
19. Зленко В. А. Основные проблемы и направления деятельности профсоюзов в социально-экономической жизни США : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02; Москов. гос. ун-т / В. А. Зленко. – М., 1976. – 28 с.
20. Иванов Ю. П. Профсоюзы и забастовочная борьба в США во время Второй мировой войны : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02; Институт истории Академии наук СССР / Ю. П. Иванов. – М., 1981. – 32 с.
21. Израйлов М. А. Деятельность профсоюзов Узбекистана в период завершения строительства социализма : автореф. дис. ... канд. истор. наук. Ташкент. гос. ун-т / М. А. Израйлов. – Ташкент, 1968. – 28 с.
22. Канаев Г. Е. Международная организация труда: структура и принципы деятельности / Г. Е. Канаев. – М. : Профиздат, 1994. – 378 с.
23. Карпова Н. В. Трипартизм как институт политической системы современной России : дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02 / Н. В. Карпова. – М., 2003. – 147 с.
24. Киселев В. Н. Социальное партнерство в России. Специфика и основные проблемы становления в период рыночных реформ / В. Н. Киселев, В. Г. Смольков. – М. : Экономика, 2002. – 234 с.
25. Комаров М. С. Социальная стратификация и социальная структура / М. С. Комаров // Социологические исследования. – 1992. – № 7. – С. 62–72.
26. Крестьянинов А. Н. Социальная напряженность: роль профсоюзов в ее регулировании / А. Н. Крестьянинов. – М. : Русская новь, 2003. – 340 с.
27. Лейман И. И. Наука как социальный институт / И. И. Лейман. – Л. : Проспект, 1971. – 234 с.
28. Лимпиас М. С. Профсоюзное движение в Боливии в 1952–1982 годах : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02; Моск. гос. ун-т / М. С. Лимпиас. – М., 1976. – 28 с.
29. Макеев С. А. Проблема единства профсоюзного движения Мексики (в 1930-е годы) : автореф. дис. ... канд. истор. наук. Москов. гос. ун-т / С. А. Макеев. – М., 1976. – 28 с.
30. Макухин Э. В. Борьба за единство профсоюзного движения в Чили : автореф. дис. ... канд. истор. наук. Моск. гос. ун-т / Э. В. Макухин. – М., 1976. – 28 с.

31. Мертон Р. Социальная теория и социальная структура / Р. Мертон. — М. : АСТ. — 2006. — 873 с.
32. Митрохин В. И. Социальное партнерство: Учебно-методическое пособ. / В. И. Митрохин. — М. : УИЦ МФП, 1998
33. Михеев В. А. Основы социального партнерства: теория и политика: Учеб. для вузов / В. А. Михеев. — М. : Экзамен. 2001. — 432 с.
34. Михеев В. А. Политика социального партнерства / В. А. Михеев. — М. : Просвещение, 1999. — 312 с.
35. Михельс Р. Социология политической партии в условиях демократии / Р. Михельс // Диалог. — 1990. — № 5. — С. 34—42.
36. Мовчан О. М. Українські профспілки в компартійно-радянській системі влади (1920-ті рр.) : дис. ... д-ра істор. наук: 07. 00. 01. Національна академія наук України інститут історії України / О. М. Мовчан. — К., 2004. — 424 с.
37. Можаяев В. Е. Социальное партнерство в европейских странах / В. Е. Можаяев // Труд и социальные отношения. — 1992. — № 1. — С. 17—22.
38. Неліпа Д. В. Особливості інституціоналізації соціального партнерства (політологічний аналіз) : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Київ. нац. ун-т імені Тараса Шевченка / Д. В. Неліпа. — К., 2005. — 18 с.
39. Ненашев М. П. Гражданское общество России и роль в его становлении общественных объединений: дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02. Москов. гос. ун-т им. М. В. Ломоносова / М. П. Ненашев. — М., 2001. — 176 с.
40. Нікіфоров В. Ю. Захист профспілками соціально-трудових прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Нац. ун-т внутр. справ / В. Ю. Нікіфоров. — Харків, 2004. — 186 с.
41. Окишева М. В. Лига профсоюзной пропаганды как левое меньшинство в американском профдвижении (1920—1929) : автореф. дис. ... канд. истор. наук : 07.00.02. Институт истории Академии наук СССР / М. В. Окишева. — М., 1983. — 32 с.
42. Окунь А. Б. Государство, монополии и профсоюзы в процессе становления государственно-монополистического капитализма в США (1917—1918) : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02. Москов. гос. ун-т / А. Б. Окунь. — М., 1976. — 28 с.
43. Парсонс Т. Система координат действия и общая теория систем действия: культура, личность и место социальных систем / Т. Парсонс // Американская социологическая мысль. — М. : Мысль, 1996. — С. 462—478.
44. Перегудов С. П. Лейбористская партия в социально-политической системе Великобритании / С. П. Перегудов. — М. : Наука, 1975. — 414 с.
45. Подшибякина Н. Современные промышленные структуры и профсоюзы / Н. Подшибякина // Человек и труд. — 1998. — № 8. — С. 73—76.
46. Політична система сучасної України: особливості становлення, тенденції розвитку / За ред. Ф. М. Рудича. — К. : Парламентська вид-во, 2002. — 327 с.
47. Порфімович О. Соціальне партнерство: пошук підходів / О. Порфімович // Політика і час. — 1994. — № 4. — С. 44—48.
48. Рагимов Н. Д. Борьба профсоюзов Азербайджана под руководством партии за восстановление нефтяной промышленности в 1921—1925 : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02. Бакин. гос. ун-т / Н. Д. Рагимов. — Баку, 1978. — 32 с.
49. Рахимов Г. Профсоюзы Узбекистана в борьбе за создание материальной базы коммунизма в 1954—1965 годах : автореф. дис. ... канд. истор. наук: 07.00.02. Ташкент. гос. ун-т / Г. Рахимов. — Ташкент, 1969. — 27 с.
50. Саленко В. Я. Каков он — современный профсоюзный лидер. Два региона, два взгляда на проблему / В. Я. Саленко, Е. В. Грунт // Социологические исследования. — 2000. — № 9. — С. 53—59.
51. Седов Л. А. Российский электорат: десятилетняя эволюция / Л. А. Седов // Общественные науки и современность. — 2003. — № 5. — С. 60—69.
52. Семигин Г. Ю. Социальное партнерство в современном мире / Г. Ю. Семигин. — М. : Мысль, 1996. — 256 с.
53. Семигин Г. Ю. Социальное партнерство. Словарь-справочник / Г. Ю. Семигин. — М. : Академия труда и социальных отношений, 2002. — 354 с.

54. **Сіленко А. О.** Соціальна держава: еволюція ідеї, сутність та перспективи становлення в сучасній Україні : автореф. дис. ... докт. політ. наук: 23.00.02. Нац. академія наук України, Інститут держави і права ім. В. М. Корецького / А. О. Сіленко. — К., 2000. — 28 с.
55. **Спенсер Г.** Социальная статика. Изложение социальных законов, обуславливающих счастье человечества / Г. Спенсер. — СПб. : Издание В. Врублевского, 1906. — 534 с.
56. **Спенсер Г.** Развитие политических учреждений / Г. Спенсер. — СПб. : Изд. В. Врублевского, 1882. — 428 с.
57. **Фролов С. С.** Социология организаций: Учебник / С. С. Фролов. — М. : Гардарики, 2001. — 304 с.
58. **Фролова Т. Л.** Гендерное регулирование социально-трудовых отношений и роль профсоюзов : дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05; Академия труда и социальных отношений / Т. Л. Фролова. — М., 2003. — 193 с.
59. **Хоманс Д.** Социальное поведение как обмен / Д. Хоманс // Современная зарубежная социальная психология. — М. : Изд-во Москов. ун-та, 1984. — С. 82–91.
60. **Цвих В. Ф.** Профспілки у громадянському суспільстві: теорія, методологія, практика / В. Ф. Цвих. — К. : ВПЦ «Київський університет», 2002. — 376 с.
61. **Чернявский Л. С.** Политика профинтерна в колониальных и зависимых странах в годы частичной стабилизации капитализма 1924–1929 гг. : автореф. дис. ... канд. истор. наук. Москов. гос. ун-т / Л. С. Чернявский. — М., 1976. — 28 с.
62. **Шушпанніков О. М.** Політичне управління соціально-трудовими конфліктами як фактор суспільної стабільності : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Дніпропетр. нац. ун-т / О. М. Шушпанніков. — Д., 2006. — 18 с.
63. **Щеглова С. Н.** Социальное партнерство в сфере трудовых отношений / С. Н. Щеглова. — М. : Прогресс, 1995. — 132 с.
64. **Щепаньский Я.** Элементарные понятия социологии / Я. Щепаньский; общ. ред. и послесл. А. М. Румянцева; пер. с польского М. М. Гуренко. — М. : Прогресс, 1969. — 240 с.

Надійшла до редколегії 10.01.11

УДК 321

В. В. Кривошеїн

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

НАПРЯМИ КУЛЬТУРНО-СИМВОЛІЧНОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РИЗИКІВ

Розкрито зміст концепції «цивілізації ризику», виокремлено основні напрями культурно-символічного визначення політичних ризиків.

Ключові слова: цивілізація ризику, процес сприйняття ризику, дихотомія «ризик-небезпека», динаміка ризиків, управління культурними ризиками.

Раскрыто содержание концепции «цивилизации риска», выделены основные направления культурно-символического определения политических рисков.

Ключевые слова: цивилизация риска, процесс восприятия риска, дихотомия «риск-опасность», динамика рисков, управление культурными рисками.

The concept maintenance of 'a risk civilisation' reveals, the basic directions of cultural-symbolical definition of political risks are allocated.

Keywords: risk civilisation, process of perception of risk, dichotomy 'risk-hazard', dynamics of risks, management of cultural risks.